

תפלה בבית הכנסת ובית מדרש

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: (שמות כה, ח)

ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם: (יחזקאל פרק יא, טז) אמר רבי יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל. (מגילה כט, א)

מטרת בית המקדש

כתב הרמב"ם (בית הבחירה א, א) מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה שנאמר "ועשו לי מקדש", וכבר נתפרש בתורה משכן שעשה משה רבינו, והיה לפי שעה שנאמר כי לא באתם עד עתה וגו'. מבואר בדבריו שמטרת ביהמ"ק הוא מקום עבודה.

אבל ברמב"ן (שמות פרק כה, ב) מבואר שהוא מקום השראת השכינה, וז"ל כאשר דבר השם עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות, וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה, כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתייחד, וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצום על ידו של משה, וכתר עמהם ברית על כל זה, מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלקים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה (לעיל יט, ה), ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שם ו), והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם. ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל. והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, כמו שאמר (להלן כה כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת, על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה, וסמך לארון השלחן והמנורה שהם כלים כמוהו, ויורו על ענין המשכן שבעבורם נעשה. אבל משה הקדים בפרשת ויקהל את המשכן את אהלו ואת מכסהו (להלן לה יא), וכן עשה בצלאל (להלן לו א), לפי שהוא הראוי לקדם במעשה. הרמב"ן מאריך להראות השוויה בין השראת השכינה שהיה בהר סיני לזה שהיה במשכן.

מצות עשיית ביהכ"נ

בספר שדי חמד, (ח"א עמ' 126) מביא שנחלקו האחרונים האם יש חיוב מן התורה לבנות ביהכ"נ. דעת הזכר דבר (אות ב) בשם החקרי לב דאינו אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא. אבל דעת השנות ימין (ט, א) שמצות בנין ביהכ"נ נכלל במצות עשה של ועשו לי מקדש, והוי מצוה מן התורה.

ביהכ"נ כביהמ"ק

בזוהר הקדוש (פרשת נשא דף קכא עמוד א) רואים שכל ביהכ"נ יש לה דרגא של ביהמ"ק, וז"ל כמה חביבין אינון ישראל קמי קודשא בריך הוא, דבכל אתר דאינון שריין קודשא בריך הוא אשתכח בינייהו, בגין דלא אעדי רחילותא דיליה מנהון, מה כתיב (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ועשו לי מקדש סתם, דכל בי כנישתא דעלמא מקדש אקרי. ומשמע א"כ לכאורה שיש חיוב מה"ת לבנות ביהכ"נ.

דברי הרמב"ן על מטרת ביהכ"נ

הרמב"ן (סוף פרשת בא) כתב שכוונת רוממות הקול בתפלות, וכוונות בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו, ויודו לקל שבראם והמציאם, ויפרסמו זה ויאמרו לפניו "בריותך אנחנו".

מעלות התפלה בביהכ"נ

איתא בגמ' (ברכות ו, א) תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר "לשמוע אל הרנה ואל התפלה", במקום רנה שם תהא תפלה. פרש"י ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב. ממשיך הגמ', אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק מנין שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת שנאמר "אלקים נצב בעדת קל".

עוד איתא התם (ברכות ח, א) אמר ריש לקיש כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע, שנאמר "כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל", ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו, שנאמר "הנני נתשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם". אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל, תמה ואמר "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה" כתיב, אבל בחוצה לארץ לא, כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו, כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניה קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חי.

ביהכ"נ או תפלה בציבור

ויש להסתפק האם המעלה היא בזה שמתפלל בבית הכנסת או משום שבביהכ"נ יש ציבור המתפלל, ויש לו המעלה של תפלה בציבור. ויהיה נ"מ למי שבכל מקרה אינו מתפלל עם הציבור (כמו מי שקם מאוחר באונס), האם יש ענין שלפחות יקפיד להתפלל בביהכ"נ.

והנה כתב הרמב"ם (תפילה ח, א) וז"ל תפלת הציבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, (משמע שהבין שזה דאמרינן שאין הקב"ה "מואס" וכו' מיירי כשיש שם חוטאים, ולפי"ז יתכן שאם יש חוטאים אין תפלתם נשמעת, וצ"ע). לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור. ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת שאין תפלתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת. וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור נקרא שכן רע. בקשר לזה שנקרא שכן רע אם אינו נכנס לביהכ"נ כתב להדיא עם הציבור, משמע שהמעלה של ביהכ"נ אינו אלא עם הציבור, אבל מאידך לעיל כתב שישים לביהכ"נ משום שנשמעת בכל עת בביהכ"נ, משמע שיש מעלה בזה לבד שהוא בביהכ"נ, וכן מבואר בכס"מ וז"ל בריש ברכות (ו, א) אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בביהכ"נ, כלומר שאפילו כשאין הציבור מתפלל אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בביהכ"נ, וכתב רבינו אין תפלתו נשמעת בכל עת כלומר שכבר אפשר שתשמע תפלתו חוץ לביהכ"נ אבל בכל עת אינה נשמעת אלא בביהכ"נ.

אמנם בתוס' (עבודה זרה ד, ב) משמע שאין המעלה אלא עם הציבור, ומשמע שהיה לו גירסא אחרת כמבואר בגליון הש"ס. דהכי איתא התם, אמר רב יוסף לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דיומא קמא דריש שתא ביחיד, דלמא כיון דמפקיד דינא דלמא מעייני

בעובדיה ודחפו ליה מידחי, א"ה דצבור נמי, דצבור נפישא זכותיה, א"ה דיחיד דצפרא נמי (רש"י - בתפלת יוצר) לא, כיון דאיכא צבורא דקא מצלו לא קא מדחי.

וכתבו בתוס' בשם ר"ת דהא דמשמע דמהני אפילו כשהצבור מתפללין במקום אחר, (דאמרינן יחיד מותר להתפלל שחרית בג' שעות הראשונות משום דאיכא ציבור שמתפלל אז שחרית, אע"פ שאינו נמצא אצלם), היינו דוקא דלא מדחי אבל אינה נשמעת אלא במקום שהצבור מתפללין, כדאמרינן בפ"ק דברכות (ו, א) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור. וכתב המחצית השקל (צ, יז) שהחילוק בין אינה נדחית לנשמעת היא, שאינה נדחית ר"ל שהתפלה מקובלת ברצון למעלה ויקבל עליה שכרו כמי שמקבל שכר על כל מצות ה', אבל אין ממלאין בקשתו שהתפלל עליה, אבל כשאמרו נשמעת עושין לו רצונו במה שהתפלל על אותו דבר.

ועדיין י"ל לתוס' שיש מעלה בביהכ"נ לבד בלי צבור, שאם נאמר שהוא גרס "עם הצבור" ולא "ביהכ"נ" א"כ אינו מדובר כלל בביהכ"נ, וי"ל שלדבריו הא דאיתא שם שמי שאינו נכנס לביהכ"נ מקרי שכן רע מיירי בלי צבור, ודו"ק.

בזמן שהצבור מתפללים

מבואר בתוס' שאם מתפלל בזמן שהצבור מתפללים אין תפלתו נשמעת רק שאינו נדחית, ויש להעיר מהא דאיתא בברכות (ז, ב), אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי, אמר ליה לא יכילנא, אמר ליה לכנפי למר עשרה וליצלי, אמר ליה טריחא לי מלתא, ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר, אמר ליה מאי כולי האי, א"ל דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מאי דכתיב "ואני תפילתי לך ה' עת רצון" - **אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין**. רבי אחא ברבי חנינא אמר מהכא "הן קל כביר ולא ימאס", וכתוב "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי". תניא נמי הכי רבי נתן אומר מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, שנאמר "הן אל כביר ולא ימאס", וכתוב פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו', אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם. מבואר שלפי רשב"י נקרא "עת רצון", א"כ קשה לומר רק שאינה נדחית, אבל לפי דרשת ראב"ח שאין הקב"ה מואס וכו' י"ל שבאמת רק אינה נדחית. ועדיין צ"ע דאמרינן דהוי "כאילו פדאני מבין אומות וכו' משמע שיש כאן ענין "חיובי" לא רק שאינו נמאס, וצ"ע.

דברי הצל"ח

ולגבי עיקר החקירה מצאתי שהצל"ח הסתפק בו וז"ל, יש להסתפק בכוונת אבא בנימין בזה, אם המקום גורם ואפילו אין הציבור מתפללים עתה כגון שנתאחר וכבר השלימו הצבור תפלתם והוא מוכרח להתפלל ביחיד, אפ"ה ילך לבית הכנסת ששם תפלתו בוודאי נשמעת, וכן דעת הרמב"ם (ריש פ"ח מהל' תפלה). ועיין בתלמידי רבינו יונה (ד, א מדפי הרי"ף ד"ה אימתי), ובזה אפשר דוקא שם כשיתפלל חוץ לבית הכנסת יתפלל יחידי אז מוטב להתפלל בביהכ"נ, אבל אם נזדמן לו בי עשרה המתפללים חוץ לביהכ"נ בצבור, ויש לו ברירה להתפלל עמהם בעשרה או ללכת לביהכ"נ שהוא מקום קבוע תמיד לתפלה, אבל שם לא ימצא עשרה כי כבר השלימו הציבור תפלתם, עדיף להתפלל בעשרה חוץ לביהכ"נ. ובזה מדוקדק לשונו של אבא בנימין דקאמר אין תפלתו של אדם נשמעת וכו', והוה ליה למימר סתם אין תפלה נשמעת אלא בביהכ"נ.

אלא ודאי דקמ"ל בזה דדוקא תפלתו של אדם יחידי אינה נשמעת וכו', אבל תפלת הצבור בכל מקום נשמעת.

ממשיך הצ"ח שבמס' ע"ז (ד, ב בתוס' בד"ה כיון דאיכא ציבורא) כתבו בזה"ל, אינה נשמעת אלא במקום שהצבור מתפללים כדאמרינן בפ"ק דברכות אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור. וא"כ נראה שהם מפרשים דברי אבא בנימין דבית הכנסת כוונתו הצבור שמתפללים שם בבית הכנסת, (משמע שהבין בדעת תוס' שאע"פ שגרסו כגירסא שלנו בכ"ז פירשו הגמ' שמעלת ביהכ"נ הוא שהצבור נמצא שם). וצ"ל דתיתי בעי, עם הצבור ודוקא בית הכנסת, דאל"כ למה הזכיר בית הכנסת הוה ליה למימר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בצבור, אלא ודאי דבעי ג"כ בית הכנסת, וכן משמע לשון התוס' הנ"ל שהתחילו במקום שהציבור וסיימו עם הציבור. (אינו מובן לי שבפשטות כוונת התוס' למקום הציבור היינו עם הציבור, ולא דוקא משום שנמצאים בביהכ"נ. ולפי מש"כ הגרע"א שלא גרס ביהכ"נ בוודאי שאינו קשה כלל).

יחיד המתפלל בשעת שהצבור אומר אשרי ובא לציון

ממשיך הצ"ח בדרכו שלפ"ז גם תפלת הצבור אינה נשמעת אלא בביהכ"נ, א"כ הקשה למה קאמר אבא בנימין אין תפלתו של אדם נשמעת, הו"ל למימר אין תפלה נשמעת אלא בביהכ"נ. ולכן מסיק הצ"ח דתפלת הצבור גם לדעת התוס' נשמעת בכל מקום שמתפללין, ותפלה של יחיד כשהוא לבדו אפילו בביהכ"נ אינו בטוח שתהא נשמעת, אבל אם היחיד מתפלל בביהכ"נ בעת שהצבור שם, אף שנתאחר וכבר סיימו הצבור תפלתם **אלא שהם עדיין עוסקים בשירות ותשבחות כמו אשרי ובא לציון** וכדומה, והיחיד מתפלל שם תפלתו נשמעת. והיינו לשמוע אל הרנה ואל התפלה, הואיל והקב"ה שומע אל הרנה של הצבור, שומע ג"כ תפלה של היחיד, וק"ו אם מתפלל בביהכ"נ שחרית בעת שהציבור מתפללים מוסף. ומש"כ המג"א (צ, יז) דמשמע במס' ע"ז דאם מתפלל מוסף בעת שהציבור מתפללים שחרית לא מקרי בשעה שהציבור מתפללים, היינו כשאינו מתפלל עמהם בביהכ"נ, **אבל אם התפלל עמהם בביהכ"נ לא זו שאינה נדחית אלא אפילו נשמעת.**

שחרית ומוסף

אבל לכאורה דבריו תמוהים מאוד, שהמג"א עצמו (סימן רלו, ג) כתב שאם בא לביהכ"נ בשעה שמתחילין ברכו, והוא לא התפלל מנחה, יתפלל מנחה בעוד שהם קורין ק"ש וברכותיה, ואח"כ יתפלל ערבית עם הצבור, ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה. אבל לא ימתין להתפלל מנחה בשעה שיתפלל ערבית, ולהתפלל אחר כך ערבית בלילה, דזה לא מקרי בשעה שהצבור מתפללין, כמ"ש (סי' צ, ט) בשחרית ומוסף, וכ"ש במנחה ומעריב דסתרי אהדדי. ועוד דתפלה עם הצבור חשיבה טפי מבשעה שהצבור מתפללין ועססי' ק"ט. וכאן הרי מיירי שמתפלל עמהם בביהכ"נ ואעפ"כ כ' המג"א שאין כאן אפילו בזמן שהציבור מתפללין, וכ"ש תפילה בציבור.

ויותר קשה על המשנ"ב שבסי' צ' (ס"ק לא) הביא דברי הצ"ח ובסי' רלו (ס"ק יא) הביא דברי המג"א, וכתב שאם עדיין לא התפלל מנחה, אז יתפלל בעוד שהם קורין ק"ש וברכותיה, ואח"כ יתפלל ערבית עם הצבור, ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה. אבל עי"ש שמוסיף מה שכתב הפרמ"ג, שאם יהיה לו לתפלת ערבית מנין בלילה, ימתין בתפלת מנחה להתפלל בשעה שהצבור מתפללין ערבית, ותפלת ערבית יתפלל אח"כ כדינה עם צבור בלילה. ולכאורה לפי המג"א אין ענין כלל להתפלל מנחה בזמן שהם מתפללים מעריב, אלא ע"כ שס"ל להמשנ"ב שהעיקר כדברי

הצל"ח, אלא שאם בכל מקרה לא יתפלל אלא תפילה אחת בציבור, אז עדיף להתפלל מנחה ביחידות ומעריב עם הציבור, שאפילו הצל"ח יודה שעדיף אם מתפללין ממש אותו תפילה ביחד, אבל אם יכול להתפלל מעריב אח"כ בתפילה, אז בוודאי שעליו להתפלל מנחה בשעה שהם מתפללים מעריב.

דילוג פסוקי דזמרא כדי להתפלל עם הציבור

בעיקר דברי הצל"ח משמע דמקרי תפלה בציבור ממש שהרי כתב "לא זו שאינה נדחית אלא אפילו נשמעת", וזה הלשון שהגמ' משתשמת בו לענין תפילה בציבור (לפי תוס').

ולפי"ז כמו שמותר לדלג פסוד"ז כדי להתפלל תפלה בציבור, ה"נ לפי הצל"ח מותר לדלג פסוד"ז כדי להתפלל היחיד עם הציבור אע"פ שאינו מתפלל אותו תפלה שהם מתפללים. (ולפי הצל"ח עצמו אפילו כדי להתפלל שמו"ע כשהם אומרים "אשרי ובא לציון"). אבל ראיתי בספר סדר יעקב על מס' ע"ז שהביא בשם ספר "ברור הלכה" שאין כוונת הצל"ח דהוי כתפלה בציבור ממש לכן אין לדלג פסוד"ז בשביל להתפלל תפלה אחרת ביחד עם הציבור. ולענ"ד אין זה נכון כלל, שהרי השתמש בלשון שחז"ל השתמשו בתפלה בציבור. ועוד שלשון המשנ"ב הוא דהוי "תפלת הציבור", ואין לומר "תפלת הציבור" לחוד ו"תפלה בציבור" לחוד, והרי הרמב"ם משתמש בלשון "תפלת הציבור".

ועי"ש שהביא דברי שו"ע הרב (או"ח נב, א) להסביר למה מותר לדלג על פסוד"ז בשביל תפלב"צ, וז"ל תפלת צבור היא רצויה ומקובלת לעולם שנאמר "כביר לא ימאס", ואומר "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי", לפיכך מי שבא לבית הכנסת ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה יש לו לדלג פסוקי דזמרה כדי להתפלל עם הציבור, שפסוקי דזמרה גם כן לא נתקנו אלא בשביל התפלה שתהיה רצויה ומקובלת על ידי שמסדר שבחו של מקום תחלה ואחר כך יתפלל, ואם כן מוטב להתפלל עם הציבור שאז תפלתו מקובלת ודאי. והעיר בספר הנ"ל א"כ תפלה שביחד עם הציבור שלפי הצל"ח "נשמעת" א"כ למה שלא ידלג פסוד"ז בשביל זה לפי סברת הגר"ז שכל הענין הוא משום שנשמעת. אלא שאעפ"כ כתב שאין לדלג, ולענ"ד אין זה נכון.

לדלג פסוד"ז כדי להתפלל בביהכ"נ

אלא דלדרכי יש להסתפק האם מותר לדלג פסוד"ז כדי להתפלל ביחידות בביהכ"נ, שהרי כבר הבאנו דברי הרמב"ם שתפלתו נשמעת בביהכ"נ, א"כ לפי הגר"ז יהיה מותר לדלג פסוד"ז כדי להתפלל בביהכ"נ, והציור יתכן שצריך ללכת לעבודה בזמן מסויים ואם ילך לביהכ"נ יתאחר. אבל זה חידוש עצום לומר כך.

מי שאינו יכול להתפלל בציבור

כתוב בשו"ע (או"ח צ, ט) וז"ל וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אעפ"כ יתפלל בביהכ"נ. מקור השו"ע הוא בתלמידי רבינו יונה (ברכות ד, א מדפי הרי"ף) בשם הגאונים וז"ל ועוד אמרו שאפילו כשאין הציבור מתפללין יש לו לאדם להתפלל בביהכ"נ מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפלת צבור. משמע שאין לו מקור בגמ' ולכן הוצרך להביא מקור מהגאונים, א"כ ע"כ סובר שהגמ' מיירי בציבור.

תפלה במקום שלומד

מורגלא בפומיה דאינשי שיש מעלה להתפלל איפה שהוא לומד, ויש כאלה שאומרים שעדיף להתפלל בישיבתו ביחידות מלהתפלל במנין במקום אחר, ולענ"ד אין לזה שום מקור כדלהלן. דהנה איתא בגמ' (ברכות ה, א) אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא, א"ל הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב "אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" - אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא, כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש ... אלא ארבע אמות של הלכה בלבד לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא. רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהוון להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוון גרסי.

מעלת הלימוד בבית המדרש

ועי' ברבינו יונה (ד, א) וז"ל אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב וכו', כלומר הפסוק לא בא להשמיענו שאוהב הקדוש ברוך הוא שערי בתי הכנסיות משערי בתים אחרים שזה דבר פשוט הוא, ומה חידוש יש בזה, אלא ודאי רוצה לומר שאוהב הקדוש ברוך הוא שערי ציון מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות, וכמו שאוהב ביהמ"ק יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך אוהב השערים המצויינים בהלכה - כלומר **ששם קביעות התורה וההוראות בכל יום** - יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שלומדים בהם לפי שעה דרשות או פסוק, **מפני שהמקומות הקבועים הם במקום ביהמ"ק** כדאמרינן מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, וכמו שהמקדש חביב יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, כך מקום קביעות התורה חביב משאר בתי כנסיות ובתי מדרשות שאינם קבועים.

תפלב"צ או ביהמ"ד

על מימרא דאביי שהיה מתפלל "ביני עמודי היכא דהוון יתבי וגרסי", מביא רבינו יונה שנחלקו בזה הראשונים, רבני צרפת ס"ל שאפילו בלא עשרה היו עושין כן, מפני שיותר נכון להתפלל יחידי במקום **ששם קביעות התורה יומם ולילה** מלהתפלל בביהכ"נ בצבור, כדאמרינן אוהב הקדוש ברוך הוא שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות. אבל הרמב"ם פירש שלא אמרו אלא בעשרה. אלא דא"כ ק' מה חידוש בא להשמיענו שחשוב מקום קביעות התורה יותר מביהכ"נ, שהרי כמו בביהכ"נ עושין. תי' רבינו יונה שבא להשמיענו שאע"פ שבביהכ"נ מתקבצין הרבה בני אדם, "וברב עם הדרת מלך", אפ"ה יותר היו רוצים להתפלל בעשרה בלבד בבית מדרשם מלהתפלל בביהכ"נ עם הצבור.

"תורתו אומנתו"

מוסיף רבינו יונה בשם רבו (הרא"ה) שאפילו לדעת הרמב"ם אין צריך עשרה אלא למי שדרכו ללכת מביתו ללמוד במקום אחר, דכיון שדרכו להתבטל מלימודו בשעה שהולך ללמוד יש לו להתפלל בעשרה או ללכת לביהכ"נ, אבל מי שלומד בביתו כל היום במקום קבוע ותורתו אומנתו, אין לו ללכת לביהכ"נ אם לא ימצא עשרה, מפני שנמצא מתבטל מלימודו בשעת הליכה, וטוב

לו שיתפלל ביחיד משיתבטל כלל. תדע שהרי תפלה עצמה היו מבטלין גדולי החכמים מפני הלימוד, כמו שמצינו שרשב"י לא היה מתפלל אלא משנה לשנה, ורבי יהודה הנשיא מחדש לחדש, כדי שלא יתבטלו מתורתם, וכיון שהלימוד לא היו מבטלין אותו מפני התפלה עצמה, כ"ש שאין לו לבטלו מפני ההליכה, שיותר טוב שיתפלל בביתו בלא עשרה משיתבטל ללכת לביהכ"נ או למקום אחר.

מבואר בכל דבריו שהמעלה של בית המדרש הוא משום דהוי מקום קביעות לימוד התורה ביום ובלילה, ועל זה נאמר אוהב ה' שערים וכו', לא משום שהוא לומד שם. א"כ אביי שאמר שאחרי ששמע מימרא דרבי חייא בר אמי שמיום שחרב בית המקדש ... אלא ארבע אמות של הלכה בלבד התפלל "ביני עמודי היכא דהוי גרסי" היינו משום מעלת ביה"מ ולא משום שהוא למד שמה. עוד מבואר שלפי הרמב"ם גם מעלה זו אינו דוחה מעלת תפילה בציבור. ורק מי ש"תורתו אומנותו" - ר"ל שלומד בביתו ואינו הולך למקום אחר ללמוד משום ביטול תורה בזמן ההליכה - אז יש לו להתפלל בביתו כדי שלא יבטל מלימודו. מעלה כזו בוודאי לא שייך אצלינו.

להלכה

איתא בשו"ע (או"ח צ, יח) בית המדרש קבוע קדוש יותר מביהכ"נ, ומצוה להתפלל בו יותר מביהכ"נ, והוא שיתפלל בעשרה. וכתב הרמ"א שי"א דאפילו בלא עשרה עדיף להתפלל בביה"מ הקבוע לו, ודוקא מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל בלאו הכי. ואפ"ה לא ירגיל עצמו לעשות כן, שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מביהכ"נ. וכ"ש שלא יעסוק בתורה בביהכ"נ בזמן שהציבור אומרים סליחות ותחינות.

ביטול תורה

ועי' במג"א (ס"ק לב) שכתב וז"ל ואע"ג דבביהכ"נ איכא "רוב עם הדרת מלך", מ"מ בביה"מ עדיף שאין לבטל לימוד מפני התפלה, דמצינו ר"י הנשיא שלא היה מתפלל אלא משנה לשנה כמ"ש תר"י. והקשה מהא דאיתא לקמן (רצח, יד) דמבטלים בית המדרש משום ברוב עם הדרת מלך, (דאיתא שם היו יושבים בבית המדרש במוצאי שבת והביאו להם אור, אחד מברך לכלם ברכת מאורי אש, ואע"ג דצריכים כלם לשתוק ולשמוע, והוי ביטול בית המדרש, מחצית השקל) תי' המג"א דשאני התם שאינו אלא שעה מועטת לא חשו חכמים. וכבר תמה עליו הגרע"א דהכא אין הטעם משום בטול ביה"מ ד, אלא מטעם דקדוש יותר מביהכ"נ כדאיתא בגמ' "אוהב ד' שערי ציון וכו'". ומש"כ בשם תר"י שאין לבטל לימודו, זהו כ' תר"י דאף להרמב"ם דזהו דוקא במתפלל בעשרה, מ"מ בתורתו אומנתו מודה, עיין שם ואינו שייכות לכאן.

וכתב המשנ"ב (שם ס"ק נה) ואפילו אם בביהכ"נ איכא "רוב עם הדרת מלך", מ"מ ביה"מ עדיף. וה"מ למי שלומד בו וכדי שלא יבטל מלימודו לילך לביהכ"נ, הא בלא"ה רוב עם עדיף (פרמ"ג). ונראה פשוט דזה דוקא בביה"מ שקבוע ליחיד ללימוד דלא קבוע קדושתו כ"כ וכדמשמע ממג"א (קנג, א) דבזה איירינן הכא, אבל ביה"מ שקבוע לרבים ללימוד התורה בוודאי קדושתו חמורה יותר מביהכ"נ, ומוטב להתפלל בו בעשרה יותר מביהכ"נ שיש בו רוב עם, אפילו מי שאינו לומד בו כלל, וכדאיתא בגמ' דאוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות וכו' וכן משמע מכמה אחרונים. וקצ"ע שהרי מקור השו"ע הוא הגמ' ההיא, א"כ איך אפשר לומר שקבוע לרבים שאני מכח הגמ' ההיא.